

Modern History Archives
Archiw Najnowszej Historji
Fond 1/21 sprawa 286

Да гісторыі Беларускага музея імя Ів. Луцкевіча ў Вільні

Гісторыя Віленскага беларускага музея, які існаваў з 1921 да 1945 года, уяўляе сабой адну з цікавых старонак беларускага нацыянальна-вызваленчага руху, звязана з ім самым непасрэдным чынам. Яна, безумоўна, можа і павінна зацікавіць тых даследчыкаў гэтага руху, якія імкнуцца выявіць аб'ектыўную гістарычную праўду, а не падыходзяць да гісторыі з пазіцыяў часовай палітычнай кан'юнктуры.

Для ажыццяўлення ідэяў адраджэння беларускага народу, для заваявання яго права на самастойнае існаванне заўсёды вялізнае значэнне мела стварэнне навуковай асновы дзеля вывучэння гісторыі свайго краю, гістарычнае абгрунтаванне натуральнага імкнення народу да самавызначэння, нацыянальнае ўсведамленне шырокіх народных масаў.

Якраз гэтую паважную ролю (у межах магчымасцяў, якія тады існавалі) на працягу многіх гадоў паспяхова выконваў Беларускі музей у Вільні.

Перыяд найбольш актыўнай дзейнасці музея ў асноўным належыць да часоў польскай акупацыі Заходняй Беларусі, ці, дакладней кажучы, да эпохі паміж першай і другой сусветнай вайной.

Побач з беларускімі грамадска-палітычнымі арганізацыямі, прэсай і школьніцтвам музей супроцьпастаўляўся паланізатарскай палітыцы польскага ўраду, данамагаў захаваць нацыянальную самабытнасць гэтага краю, будзіў нацыянальную свядомасць, узгадоўваў патрыятызм сярод беларускага насельніцтва Заходняй Беларусі.

Але багатая калекцыя беларускай старасвеччыны, з якой у 1921 годзе паўстаў у Вільні беларускі музей, існавала яшчэ раней. Яе сабраў беларускі археолаг і грамадскі дзяяч Іван Луцкевіч. Ён пачаў збіраць яе яшчэ будучы вучнем трэцяе класа гімназіі, г.зн. недзе ў апошнім дзесяцігоддзі мінулага стагоддзя.

Івана Луцкевіча фактычна і трэба лічыць закладчыкам музея, каля ягонага калекцыя стала музеем і прыдбала форму навуковай установы, падпарадкаванай Беларускаму навуковому таварыству ў Вільні, толькі праз два гады пасля яго смерці. Ягоным імем і быў названы музей.

Вядома, што ў "нашаніўскую пару" калекцыя знаходзілася ў памяшканні рэдакцыі газеты "Наша Ніва". Ужо тады яе каштоўныя экспанаты былі крыніцай натхнення для многіх пісьменнікаў і паэтаў, такіх як Янка Купала, Максім Бардановіч ці Змітрок Бядуля. Ці ж не маглі не ўздзейнічаць на іх такія памяткі беларускай гісторыі, як Біблія

Скарны, Статут Вялікага княства Літоўскага, надрукаваны па-беларуску, дзяржаўныя граматы Княства, пісанья на беларускай мове, або "Мужыцкая праўда" Кастуся Каліноўскага ці багатая калекцыя сьлужкіх паясоў.

У 1921 годзе калекцыя Івана Луцкевіча была перавезена ў г.зв. Базыльянскія муры (у той час вул. Вострабрамская 9, цяпер вул. М. Горкага 73). І гэты год прынята лічыць годам заснавання музея. Пачалася праца над сістэматызацыяй і парадкаваннем экспанатаў. Першыя запісы ў інвентарнай кнізе музея датуюцца ад 3 чэрвеня 1922 года.

Музей размяшчаўся ў тым самым будынку, што і заснаваная яшчэ ў 1919 годзе Віленская беларуская гімназія. Ад самага пачатку існавала цесная сувязь паміж гэтымі двума беларускімі асяродкамі. Віленская беларуская гімназія ўзгадавала ў сваіх сценах шмат запраўды вартаснай беларускай інтэлігенцыі. Не без уплыву на фармаванне яе светапагляду было суседства музея. Гэтае суседства было ўзаемна карыснае і для музея і для гімназіі.

Вучні гімназіі ад самых малых да найстарэйшых, групамі і па адным, а таксама арганізаванымі экскурсіямі часта наведвалі музей, карысталіся з яго бібліятэкі, а са свайго боку таксама шмат памагалі музею.

Не менш цесная сувязьлучыла музей і з беларускай моладзю, што вучылася ў мурах універсітэту Сяпчана Баторэга. Моладзь пашаўняла фонды музея новымі экспанатамі з розных куткоў Заходняе Беларусі. Пераважна гэта былі экспанаты з галіны этнаграфіі, трапіліся і археалагічныя знаходкі. Безумоўна, усё гэта безінтэрэсоўна ажывроўвалася музею і не магло быць гутаркі пра якую-колечы грашовую кампенсцыю.

Стыль работы музея і ўся атмасфера вакол яго характарызавала яго як арганізацыю, выразна апазіцыйную да польскіх дзяржаўных уладаў. Адсюль, з аднаго боку, выразна варожыя адносіны гэтых уладаў, а з другога – не толькі прыхільныя, але часам ажыврыныя адносіны ўсяго заходнебеларускага грамадзянства без розніцы яго ідэйна-палітычнага напрамку. У музеі можна было сустрэць усіх прадстаўнікоў: і беларускай моладзі, і старэйшай генерацыі беларускай інтэлігенцыі.

А пераважна ў нядзелі і ў святочныя дні музей масава наведвалі вясковыя экскурсіі, што прыязджалі ў Вільню. І якраз гэта асабліва шкодзіла польскай дзяржаўнай прапагандзе, накіраванай на апалячванне беларускага насельніцтва. На жыхароў вёсак віленскага

краю, у асноўнай сваёй масе беларусаў, наведванне музея рабіла вялікае ўражанне. Для ўзмацнення гэтага ўражання музей прыдбаў грам-пластінкі з запісамі беларускіх песняў у выкананні Міхася Забэйды-Суміцкага, і іх праігравалі на заканчэнне агляду музея.

Польскія ўлады ўсімі спосабамі імкнуліся прыбраць музей у свае рукі, змяніць стыль яго работы, перамяляваць яго шмільду, каб на ёй не было слова "беларускі". Але да гэтага не дайшло дзякуючы бескампраміснай пазіцыі ўраду Беларускага навуковага таварыства і кіраўніцтва музея. Гэтакім ён заставаўся да пачатку вайны і такім сустрэў у 1939 годзе вызваленне савецкімі войскамі Вільні, аб'яўленай у тым часе сталіцай Заходняй Беларусі.

Затым, на кароткі час панавання ў Вільні літоўскіх буржуазных уладаў, музей амаль не працяўляў ніякай дзейнасці. Беларускае навуковае таварыства яшчэ існавала, але было пазбаўлена свайго актыву. Штатных працаўнікоў, а дзеля гэтага і акрэсленых гадзін працы, музей не меў. Тым часам найбольш актыўна аглядаўся музеем мастак Пётра Сергіевіч.

Толькі з кастрычніка 1940 года (ужо пасля ўстанаўлення савецкай улады ў Літве) музей распачаў ізноў рэгулярную працу, атрымаўшы новых гаспадароў, бо Беларускае навуковае таварыства перастала існаваць. Працу ў музеі ўзначаліў Мар'ян Пецкевіч, гэты перыяд існавання музея ён адлюстравваў у сваіх успамінах.

Існаваў музей і падчас нямецкай акупацыі - дырэктарам музея быў тады Янка Шутовіч. У апошні год акупацыі музей быў выкінуты са свайго памяшкання і перавезены ў будынак Мастацкага інстытуту пры вул. св. Ганны (цяпер вул. Тэсас 6). На ініцыятыве працаўнікоў музея частка найбольш каштоўных экспанатаў была захавана ў лёхах бажніцы св. Міхала. Безумоўна, немцы меркавалі перад адступленнем вывезці экспанаты музея ў Нямеччыну, як гэта было зроблена з Менскім дзяржаўным музеем. Але гэта ім не ўдалося, і на момэнт заканчэння вайны амаль усе экспанаты засталіся на месцы. Зліквідаваны музей быў у чэрвені 1945 года.

З сабраных тут матар'ялаў дастаткова яскрава вырISOўваецца вобраз беларускага музея імя Івана Луцкевіча ў Вільні як навуковай установы, якая мела выразную тэндэнцыю, з аднаго боку, да аб'ектыўнага трактавання гісторыі наогул, а з другога - да абгрунтавання на аснове гістарычных доказаў існавання Беларусі як дзяржавы

У рамках Вялікага княства Літоўскага, да абгрунтавання не дзяржаўных традыцый. Ужо адно гэта дастаткова тлумачыць заканамернасць яго ліквідацыі ў тагачасных умовах. Калі прыняць пад увагу сітуацыю ў БССР у часы "культу" ды натуральнае нежаданне літоўцаў дзяліцца славаю Вялікага княства Літоўскага з другімі народамі, што некалі разам гэтую славу здабывалі, дык робіцца зусім зразумелым, што інакш і быць не магло.

Цяпер пра беларускі музей у Вільні амаль зусім забылі. Астаўся ён хіба толькі ў памяці тых, што былі сведкамі яго існавання, а такіх робіцца штораз меней.

Пасля ліквідацыі музея яго існаванне сарамліва замоўчваюць і літоўцы і беларусы. Аб ім не прыгадваецца ні ў якіх публікацыях. Ды і не дзіва, бо адным сорам, што чужым конгам прыдбалі такое багацце, не сказаўшы нават "дзякуй" тым, хто яго сабраў; другім — бо яшчэ раз даказалі, што не з'яўляюцца гаспадарамі ў сябе дома.

Тут сабраная большая частка публікацыяў пра музей з тых часоў, калі ён яшчэ існаваў, а таксама нідзе не публікаваныя ўспаміны Мар'яна Пешкевіча і Янкі Шутовіча, якія працавалі ў музеі пасля 1939 года. Данаўняюць гэты матар'ялы фотакопія інвентарнай кнігі музея і зробленыя ў свой час Антонам Нэканда-Трэнкам фатаграфіі і музейных экспанатаў.

Для зацікаўленых гэты матар'ял дае ўжо даволі канкрэтнае ўяўленне і пра гісторыю музея і пра ягоныя фонды.

Лявон Луцкевіч

Вільня, лістапад 1978 г.